

Vārdnīca

agrārā reforma – zemes īpašuma sistēmas pārveidošana; visbiežāk tiek veikta plašā mērogā izsniedzot iedzīvotājiem valsts zemi vai zemi, ko valsts pirms tam ir atsavinājusi.

Aizsargi – paramilitāra organizācija Latvijas Republikā 1919.-1940. gados, kas policijas vadībā gādāja par miera, drošības un kārtības uzturēšanu savā apkārtnē.

apvērsums – pēkšņa valdības, varas maiņa valstī, kas nav savienojama ar demokrātisku pārvaldes sistēmu.

ārieši – šeit: Trešā Reiha un tās vadoņa Ādolfa Hitlera izmantots apzīmējums ģermāņiem (vāciešiem)

Atmoda – trīs atšķirīgas, bet ideoloģiski radniecīgas latviešu nacionālās kustības šeit: Trešā atmoda jeb Dziesmotā revolūcija — sabiedriska kustība, kas noveda pie Latvijas neatkarības atjaunošanas 1991. gadā.

Augstākā Padome – augstākā likumdevēja iestāde PSRS, kuru ievēlēja uz pieciem gadiem

autonomija – pašpārvalde; patstāvība un neatkarība konkrētu lēmumu pieņemšanā.

avangardisti – cilvēki, kuru idejas un darbi ir eksperimentāli un inovatīvi un kas neievēro sabiedrībā pastāvošās normas, galvenokārt mākslā, kultūrā un politikā.

Baltijas ceļš – Baltijas tautu kustību (Latvijas Tautas frontes, Igaunijas Tautas Frontes un Lietuvas Tautas kustības "Sajūdis") 23.08.1989. kopīgi organizēta un īstenota akcija, kas starptautiski nodemonstrēja Baltijas tautu vienotību un apņēmību cīņai par Baltijas valstu valstiskās neatkarības atjaunošanu.

Baltijas landesvērs jeb Latvijas zemessardze – militārās vienības, kas sāka veidoties 1918. gada novembrī, un ar 1918. gada 7. decembra līgumu par landesvēra izveidošanu, kļuva par pirmo Latvijas Republikas armiju; sastāvēja pārsvarā no vācbaltiešu karavīriem.

barikādes – improvizēti šķēršļi, kas izkārtoti uz ielām vai pie objektiem, lai nepieļautu vai kavētu pretējo spēku kustību; vēsturisks apzīmējums 1990. gada 4. maijā atjaunotās Latvijas Republikas aizsardzības pasākumiem pret PSRS agresiju, kas tika organizēti Rīgā un citās Latvijas pilsētās no 1991. gada 13. līdz 27. janvārim.

bēglis – persona, kas pamet savu mītnes zemi, bēgot no vajāšanas, kara u.c. ārkārtēju iemeslu dēļ.

bēgļu nometne – īslaicīga patvēruma vieta bēgļiem, kurā saņemt medicīnisko palīdzību, ēdienu, pajumti.

Bermontiāde – daļa no Latvijas Neatkarības kara, kurā notika P.Bermonta vadītās Rietumkrievijas Brīvprātīgo armijas uzbrukums; Latvijas Bruņotie spēki ar Antantes sabiedroto atbalstu no 1919. gada 8. oktobra līdz 1919. gada 3. decembrim atvairīja uzbrukumu un pilnībā sakāva savu pretinieku

Brīvības cīņas (Latvijas Neatkarības karš) – Latvijas Pagaidu valdības un tās bruņoto spēku cīņa par Latvijas neatkarības nodrošināšanu no Latvijas proklamēšanas 1918. gada 18. novembrī līdz Latvijas-Krievijas miera līguma noslēgšanai 1920. gada 11. augustā.

cenzūra – varas iestāžu liegums tiražēt un izplatīt informāciju, kuru tās uzskata par nevēlamu.

čeka jeb Viskrievijas Ārkārtas komisija – (krievu: *Всероссийская чрезвычайная комиссия по борьбе с контрреволюцией и саботажем при СНК РСФСР*, ВЧК) Padomju Savienības politiskā policija, kurai piemita arī slepenpoliciju represīvās funkcijas.

čekists – čekā strādājošie slepenpolicisti

denacionalizācija – process, kurā kāda uzņēmuma vai īpašuma īpašumtiesības no publiskā sektora (valsts) tiek nodotas atpakaļ īpašniekam (privātpersonai vai juridiskajai personai).

deportācijas – piespiedu izsūtīšana, pārvietošana, izraidīšana politisku motīvu vai kriminālu noziegumu dēļ.

devalvācija – oficiāla nacionālās naudas vienības kursa pazemināšana attiecībā pret citām valūtām vai zeltu.

dezertieris – cilvēks, kas aizbēdzis no karaspēka vienības

divīzija – liela militāra vienība, kurā ietilpst vairāki pulki vai brigādes, un tajā ir 10 000 līdz 30 000 karavīri

dzelzsdivīzija – Vācijas algotņu karaspēks Latvijas Neatkarības kara laikā, ko izveidoja no demobilizētās Vācijas impērijas 8. armijas kareivjiem un brīvprātīgiem algotņiem.

Eiropas Savienība – 27 Eiropas valstu ekonomiska un politiska apvienība, kas darbojas uz valstu starpā noslēgtu līgumu pamata.

ekonomiskā blokāde – valsts ekonomiska izolācija, lai kavētu tās saimniecisko attīstību. Blokāde izpaužas tādu saimniecisku sakaru pārtraukšanā kā ārējā tirdzniecība, finanšu un kredīta attiecības u. c. Ekonomiskās blokādes iemesls parasti ir šīs valsts agresīva politika, kas var apdraudēt citas valstis.

fašisms – labēja, autoritāra politiskā kustība, kas no 1922. līdz 1943. gadam bija valdošā ideoloģija Itālijā ar tās līderi Benito Musolīni; bieži šo terminu attiecina uz līdzīgām politiskajām kustībām Otrā pasaules kara laikā Eiropā, tajā skaitā nacistisko Vāciju.

fašisti – fašisma politikas atbalstītāji

“franču grupa” – PSRS drošības iestāžu dots apzīmējums latviešu inteliģences disidentu grupai, ko 1950. un 1951. gadā Latvijas PSR Tautas drošības komisariāta darbinieki apsūdzēja buržuāziskajā nacionālismā un dalībā pretpadomju sanāksmēs; par pamatu apsūdzībai kalpoja franču rakstnieka Andrē Žida Staļina ideoloģiju atmaskojošā darba "Atgriešanās no Padomju Savienības" (*Retour de l'U.R.S.S.*, 1936) pārspriešana.

fīrers – valsts vadītāja tituls Trešajā reihā

genocīds – darbība, kas vērstā, lai pilnībā vai daļēji iznīcinātu kādu nacionālu, etnisku, rases vai reliģiskās piederības grupu kā tādu: nogalinot šīs grupas locekļus, fiziski sakropļojot vai garīgi traumējot tos, apzināti radot šādai grupai tādus dzīves apstākļus, kur paredzēta tās pilnīga vai daļēja iznīcība, apzināti ierobežojot dzimstību šajā grupā, ar varu pārvietojot vienas grupas bērnus dzīvošanai citā grupā.

GULAG (krievu: *Главное управление исправительно-трудовых лагерей и колоний (ГУЛАГ)*) – 'Labošanas-darba nometņu un koloniju galvenā pārvalde') bija NKVD apakšnodaļa, kura no 1930. līdz 1960. gadam pārvaldīja koncentrācijas un "labošanas darba" nometnes PSRS teritorijā; svarīgākais politisko represiju instruments PSRS.

holokausts – masveida ebreju iznīcināšanu Otrā pasaules kara laikā, ko veica nacistiskā Vācija

identitāte – īpašību un iezīmju kopums, ar kurām indivīds/grupa/tauta atšķiras no citām

ideoloģija – uzskatu sistēma, kas atspoguļo kādas grupas ideālus un intereses.

industrializācija – sabiedrības pārveidošana no agrāras (tādas, kuras pamatā ir lauksaimniecība) uz industriālu (tādu, kuras pamatā ir ražošana); mašīnizētas ražošanas attīstīšana

Interfronte jeb Internacionālā Darbaļaužu fronte – LKP atbalstīta sabiedriskā organizācija Latvijā, kas cīnījās par PSRS saglabāšanu un pret Latvijas neatkarības atjaunošanu.

kadru tīrīšana – esošo darbinieku (kadru) pārbaude un neatbilstošo (autoritāros/totalitāros režīmos arī nevēlamo) darbinieku atbrīvošana no amata.

kolaborācija – apzinātu, brīvprātīgu un tīšu sadarbību ar pretinieku (visbiežāk – okupācijas varu), darbojoties tā interesēs pret savu valsti.

kolaborants – cilvēks, kas sadarbojas ar pretinieku vai okupācijas varu un darbojas interesēs pret savu valsti.

kolektīvā amnēzija – apzīmējums kāda notikuma vai darbības nepieminēšanai jeb “aizmīšanai” plašā cilvēku lokā; parasti attiecināms uz kādu notikumu, kuru plaša grupa, piemēram, tauta nevēlas atcerēties savas gūtās traumas dēļ.

kolektivizācija – pāreja no individuālo zemnieku saimniecībām uz kolektīvajām saimniecībām – kolhoziem un sovhoziem PSRS

kolhozs jeb kolektīvā saimniecība – valsts organizēta un kontrolēta lauksaimniecības kopsaimniecība PSRS, kurā visi ražošanas līdzekļi bija kolhoza kopīpašums; pretēji forma viensētām un zemnieku saimniecībām

komunālais dzīvoklis – dzīvoklis, kurā kopā dzīvo un koplietošanas telpas daļa vairākas ģimenes (mājsaimniecības).

komunisms – marksisma teorijā aprakstīta nākotnes sabiedrība - bezšķiru sabiedrība, kur ražošanas līdzekļi piederēs visiem kopīgi, sabiedrības locekļi būs vienlīdzīgi tiesībās un iespējās pēc principa “No katra pēc spējām, katram pēc vajadzībām”; oficiālā PSRS politikas sastāvdaļa un mērķis

komunisti – komunisma idejas piekritēji un aizstāvji

konjunktūra – pazīmju kopums, kas raksturo tautsaimniecības stāvokli noteiktā periodā: valsts iekšējā kopprodukta mainība, nodarbinātība, algu lielums u. c.

kooperatīvs – šeit: brīvprātīga personu apvienība ar mērķi sniegt pakalpojumus.

kreisie – kreisas politikas atbalstītāji un īstenotāji, kuru politiskais mērķis ir pilsoņu sociāla vienlīdzība.

kulaki (no krievu val. *кулаки* - "dūres", t.i. tādi, kas tur visu ciema kopienu "dūrē") – Krievijas impērijas un PSRS lietots apzīmējums turīgajiem zemniekiem; zemnieku kategorija, kuras pamatpazīme bija liela saimniecības platība un algota darbaspēka izmantošana savā saimniecībā.

“Kurzemes katls” jeb Kurzemes cietoksnis – apzīmējums vācu karaspēka ielenkumam Kurzemes pussalā Otrā pasaules kara laikā, kas izveidojās 1944. gada 9.—10. oktobrī, Sarkanajai armijai sasniedzot Baltijas jūru pie Mēmeles un nogriežot vācu karaspēka grupai “Ziemeļi” atkāpšanās ceļu pa sauszemi.

labējie – labējas politikas atbalstītāji un īstenotāji, kuru politiskais mērķis ir ekonomiskā brīvība un indivīda interešu pārsvars pār kopienas interesēm.

latviešu leģions - Latvijas teritoriju okupējušās nacistiskās Vācijas bruņoto struktūru sastāvā esošo latviešu militāro formējumu kopums Otrā pasaules kara laikā.

Latvijas Centrālā padome - vienots Latvijas augstākās politiskās vadības centrs ar pagrīdes valdību Latvijas okupāciju laikā no 1943. līdz 1994. gadam (aktīvi darbojās līdz

1951. gadam), ko dibināja ar nolūku koordinēt dažādu latviešu pretestības kustību darbību, lai atjaunotu Latvijas valstisko neatkarību.

Latvijas Nacionālā komiteja – Latvijas Nacionālās padomes 1945. gadā izveidota institūcija, kurai bija plānotas pagaidu valdības funkcijas; par tās vadītāju kļuva R. Bangerskis; LNK kļuva par reģionālu institūciju (darbojās Šlēsvīgā-Holšteinā), kas nodarbojās ar bēgļu jautājumiem.

Latvijas rublis – naudas vienība Latvijā, ko izmantoja no 1919. līdz 1922. gadam un no 1992. līdz 1993. gadam.

Latvijas Tautas fronte – 1988. gadā dibināta Atmodas laika sabiedriski politiska kustība un organizācija, kurai bija izšķirīga nozīme Latvijas neatkarības atjaunošanā.

legalizācija – šeit: padošanās bez soda

Lielā depresija – jēdziens, kas tiek izmantots, lai apzīmētu vispasaules ekonomisko krīzi, kas aizsākās ASV 1929. gada oktobrī.

LSDSP (Latvijas Sociāldemokrātiskā Strādnieku partija) – pirmā latviešu politiskā partija (izveidota 1904. gadā), kas atbalstīja pakāpenisku un demokrātijas ceļā sasniegtu sociālismu jeb vienlīdzību.

LZS (Latviešu Zemnieku savienība) – viena no lielākajām un ietekmīgākajām Latvijas partijām 20. gs. pirmajā pusē; partijas sociālā bāze bija lauku lielsaimnieki.

Ļeņina-Staļina partija – apzīmējums Padomju Savienības Komunistiskajai partijai Staļina valdīšanas periodā

mecenāts – persona, kas brīvprātīgi nodarbojas ar zinātnes un mākslas materiālo atbalstu.

"melns tirgus" – preču un pakalpojumu tirdzniecība, kas atrodas ārpus formāli noteiktās un atļautās tirdzniecības

memorands – viens no diplomātiskās sarakstīšanās veidiem; apspriežamā jautājuma izklāsts.

mežabrāļi – nelielas bruņotas cīnītāju grupas, kuras ar partizānu kara metodēm cīnījās pret padomju okupācijas varu Latvijā

modernisms – apzīmējums dažādiem jauniem virzieniem, tendencēm un strāvojumiem pasaules mākslā, arhitektūrā, mūzikā, literatūrā 19. gadsimta nogalē un 20. gadsimta pirmajā pusē, ko vieno tradīcijas izaicināšana vai noliegšana, dažādi stila un formas eksperimenti, jaunu stilu attīstīšana.

Molotova-Ribentropa pakts (arī Hitlera – Staļina pakts) – neuzbrukšanas līgums starp Vāciju un PSRS, kuru parakstīja 1939. gadā; līgums garantēja PSRS

neitralitāti kara gadījumā starp Vāciju un Poliju vai Rietumu sabiedrotajām valstīm, savukārt pakta slepenie protokoli norādīja abu lielvalstu ietekmes zonu robežas.

muiža – saimnieciski un administratīvi vienota teritorija ar lauksaimniecībā izmantojamām un neizmantojamām zemēm un ūdeņiem, zemnieku sētām un ciemiem, īpašnieka rezidences ēku kompleksu, darbnīcām, kūtīm un staļļiem u.t.t.

nacionālie partizāni – nelielas bruņotas cīnītāju grupas, kuras ar partizānu kara metodēm cīnījās pret padomju okupācijas varu Latvijā

nacionālisms – politiska ideoloģija, kas par svarīgāko uzskata savu tautu un tās identitāti un uzskata to par ievērojami atšķirīgu no citām tautām

nacionalizācija – process, kurā privātīpašums vai privātais bizness tiek pārņemts valsts īpašumā.

nacionālkomunisti – latviešu komunistu kustība Latvijas PSR (vispilgtāk izpaudās tieši LPSR Komunistiskajā partijā) no 1956. līdz 1959. gadam, kas iestājās par migrācijas ierobežošanu Latvijā, latviešu valodas statusa nostiprināšanu un industrializācijas apjomu ierobežošanu.

nacisms jeb nacionālsociālisms – radikālu ideju kopums Vācijā, kas apvienoja rasu un antisemitiskās teorijas ar sociālistu saimniekošanas idejām; popularitāti ieguva pēc Ā.Hitlera nākšanas pie varas, jo nacisms kļuva par Trešā Reiha oficiālo politiku.

nacisti – nacionālsociālisma ideoloģijas piekritēji

NATO (Ziemeļatlantijas Līguma organizācija) – militāra savienība, kas apvieno vairākas Eiropas un Ziemeļamerikas valstis un kuras mērķi ir saglabāt un attīstīt gan valstu, gan savienības aizsardzības spēkus

Neatkarības deklarācija jeb Latvijas PSR Augstākās Padomes deklarācija Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu – dokuments, ar kuru 1990. gada 4. maijā tika atjaunota 1922. gada 15. februārī pieņemtā Latvijas Republikas Satversme; deklarācija pasludināja 1940. gada PSRS militāro agresiju kā starptautisku noziegumu un atjaunoja Latvijas Republikas suverenitāti

neitrālais (Olimpiskais) karogs – Olimpisko spēļu karogs – balts karogs ar Olimpisko simbolu, kas sastāv no pieciem dažādu krāsu apliem, kas simbolizē piecus kontinentus, karoga centrā, zem kura Olimpiskajās spēlēs startē sportisti, ja viņu valstij saskaņā ar Starptautisko Olimpisko komiteju ir liegta dalība spēlēs, kā arī citos gadījumos.

Nirnbergas tribunāls jeb Nirnbergas Starptautiskais kara tribunāls – tiesa, kas sastāvēja no četrus sabiedroto valstu nozīmētiem tiesnešiem, kuru uzdevums bija tiesāt nacistiskos noziedzniekus. Nirnbergas tribunāls darbojās no 1945. līdz 1949. gadam.

nomenklatūra – amati valsts un uzņēmumu pārvaldē PSRS, kuros darbiniekus varēja iecelt vienīgi ar Komunistiskās partijas attiecīgas komitejas piekrišanu; apzīmējums PSRS valsts ierēdņu kopumam

ofšors (no angļu val. off shore) – ārzona; darījumi, kas juridiski tiek veikti ārpus rezidentūras (uzņēmuma reģistrēšanas) valsts

okupācija – citas valsts teritorijas sagrābšana ar bruņotu spēku un savas pārvaldības ieviešana tajā

okupants – okupācijas varas pārstāvis

opozicionārs – cilvēks, kas darbojas pretī, aizstāv pretējus uzskatus; opozīcijas piekritējs, dalībnieks

pakts – starptautisks līgums, vienošanās, kam ir īpaša nozīme politiskās attiecībās

parlamentārā demokrātija – demokrātiska pārvaldes iekārta, kurā izpildvara ir atbildīga parlamenta priekšā (tātad, tauta ievēl parlamenta pārstāvjus); pretstats prezidentālai sistēmai

partorgs – komunistiskās partijas pirmorganizācijas, piemēram, pagasta vadītājs

perestroika (krievu *перестройка* - pārkārtošanās, pārbūve) – politisko un ekonomisko reformu politika 1985.–90. gadā, kuru ierosināja PSKP CK ģenerālsekretārs Mihails Gorbačovs; laika posms, kad PSRS valdīja Mihails Gorbačovs

personības kults – personas (visbiežāk, politiķa vai valsts vadītāja) pārspīlēta slavināšana, cildināšana un nekritiska godināšana, piedēvējot tai neesošas un dažkārt pat neiespējamās īpašības (nekļūdīgumu, ģenialitāti, pat dievišķīgumu u.tml.) un fantastiskus nopelnus sabiedrības labā.

plēnums – organizācijas dalībnieku kopsapulce

privatizācija – process, kurā kāda uzņēmuma īpašumtiesības no publiskā sektora (valsts) tiek nodotas privātajam sektoram (privātpersonām un juridiskajām personām).

privatizācijas sertifikāts – valsts piešķirts vērtspapīrs, kuru var tikai vienreiz izlietot kā maksāšanas līdzekli par privatizējamo valsts vai pašvaldību īpašumu.

proletariāta internacionālisms – marksistisma ideoloģijas daļa, kuras pamatideja bija izteikta lozungā "Visu zemju proletārieši, savienojaties!"; ideja par proletariāta jeb strādnieku un zemnieku noteicošo lomu starptautiskā mērogā

propaganda – patiesas vai maldīgas informācijas izplatīšana lielam cilvēku skaitam vēlāmā efekta panākšanai.

pučš jeb valsts apvērsums – pēkšņa valdības, varas maiņa valstī, kas nav savienojama ar demokrātisku pārvaldes sistēmu.

reakcionāri – progresa un demokrātijas ienaidnieki, reakcijas (pretdarbības) piekritēji

reihs (Trešais reihs) – plaši lietots 1933. -1945. gada nacistiskās Vācijas nosaukums, kuru lieto oficiālā nosaukuma vietā

repatriācija – brīvprātīga pārcelšanās uz dzīvi valstī, kuras pilsonis ir cilvēks vai viņa viens no augšupejošiem radniekiem

represijas – vardarbīgi soda līdzekļi, piemēram, apspiešana, vajāšana un tiesību ierobežošana, ko lieto varas iestādes

reprivatizācija – nacionalizētā vai konfiscētā privātīpašuma atdošana atpakaļ privātīpašumā.

Rublis – naudas vienība Krievijā un citās valstīs

rusifikācija jeb pārkrievošana – valsts politika, kas nodarbojas ar krievu valodas un kultūras uzspiešanu ar mērķi piespiedu kārtā asimilēt jeb iekļaut citu tautību pārstāvjus.

SD – ārējās izlūkošanas dienests nacistiskajā Vācijā

sociālistiskā ekonomika – PSRS ekonomikas sistēma, kurai raksturīgs valsts īpašums kā galvenā īpašumu forma, saimniecības pakļaušana ideoloģiskiem mērķiem un kontrolei, valsts noteiktas cenas (nedarbojas brīvā tirgus likumi) un saimniecības attīstība saskaņā ar centralizēti apstiprinātu plānu.

sociālistiskais reālisms – reālisma mākslas veids, kas attīstījās Padomju Savienībā un kļuva par dominējošo mākslas veidu komunisma valstīs; raksturīgs ideoloģiski orientēts stils un sociālisma ideju popularizēšana, un šis mākslas stils nereti tika izmantots īstenības izskaistināšanai.

spekulācija – pirkšana un pārdošana, ko veic, lai pelnītu uz kursa vai cenu starpību, piemēram, nopērkot par zemāku cenu un pārdodot par augstāku; parasti saistīta ar augsta riska (piemēram, nelegāliem) darījumiem.

SS (vācu: Schutzstaffel) – elitāra nacistu partijas iekšēja paramilitāra struktūra, kas bija pakļauta tikai fīreram.

stipendija – finansiāls atbalsts studentiem, ko parasti piešķir par uzcītību mācībās

terors – valsts organizēta iebiedēšanas politika vai politisko pretinieku nomākšana ar spēka metodēm

trimda – labprātīga teritorijas pamešana (emigrācija), lai izvairītos no iespējamām represijām; soda veids, kas paredz aizliegumu apmeklēt vai apmesties uz

dzīvi noteiktā teritorijā - atšķirībā no izsūtījuma_ vai no metinājuma trimdā cilvēks var pats izvēlēties savu apmešanās vietu.

politiskā trimda – došanās trimdā politisku iemeslu, piemēram, politiska apdraudējuma dēļ.

sadzīviskā trimda – došanās trimdā sadzīvisku iemeslu, piemēram, peļņas gūšanas dēļ.

Ultimāts – prasība izpildīt kādus noteikumus noteiktā laika periodā, kas papildināta ar draudiem par to, kas notiks prasības nepildīšanas gadījumā.

vācbaltieši - vācu valodā runājošie iedzīvotāji mūsdienu Latvijas un Igaunijas teritorijās; dzimuši un dzīvojoši Baltijas teritorijā, taču apzinājās savu piederību vācu kultūras telpai.

vadonis – šeit: autoritārs valsts vadītājs, kas savu varu uztur ar karaspēka, drošības dienesta un paklausīgu ierēdņu atbalstu; diktators

VDK jeb Valsts drošības komiteja (krievu: *Комитет государственной безопасности, КГБ*) - PSRS valsts drošības aģentūra

vervēt – pierunāt, iesaistīt darbā kādā organizācijā.